

Kudüs'te bazı tekke, ribat ve hankahlarının konumu

KUDÜS'TE TASAVVUFÎ HAYAT

Veysel AKKAYA*

Giriş: Filistin İslam âleminin mânevî merkezlerinden biri olarak tarih boyunca, fikrî, içtimâî, tasavvufî, felsefî ve siyâsî akımlara sahne olmuştur. İslam mâneviyatının güzel bir yansıması olan tasavvufî hayat, İslam coğrafyasının her yerinde olduğu gibi, içerisinde Müslümanların kalbinde husûsî bir yeri olan Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu Kudüs'te de tarih boyu canlılığını korumuştur.

İlk asırlardan itibaren diğer İslam şehirleri gibi Kudüs'te de doğal olarak sûfîlerin varlığından söz edilebilir. Hicrî ikinci asırda ilk hankâhın Kudüs'e yakın mesafedeki Remle şehrinde kurulması bu bölgedeki tasavvufî hayatın canlılığı açısından önemlidir.¹ Daha

sonra asırlar içerisinde Kudüs haremî çevresinde de Duvâdâriyye, Kerîmiyye, Fahriyye, Sa'diyye, Mencekiyye, Mevleviyye, Sulhiyye gibi tarîkatlara ait birçok zâviye ve hankâh kurulmuştur. Bu mekânları sûfîler ile birlikte aynı zamanda âbidler, zâhidler, âlimlerin de kullandığı bir gerçektir.²

Kültürel anlamda bakıldığında Filistin'in ilk meşhur kütüphanelerinden biri, Kâdirî tarîkati şeyhlerinden ve Şâfîi fakîhi Şeyh Muhammed bin Muhammed Halîl'e âit olduğu bilinmektedir. Bu kütüphane ve yanındaki medrese, Kudüs'te sûfîlerin ilmî hayatta da etkin oluşuna güzel bir örnek teşkil eder.³

* Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, veyselakkaya@gmail.com.

¹ Süleyman Uludağ, "Hankah", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 36: 42.

² Süheyr Kasım, Turuku's-Süfiyye ve eseruhâ fi Filistin, (Filistin: Câmîiatü Beyrut, 2006), 80.

³ Ribhi Mustafa Aayan, "el-Mektebâtü fi Medineti'l-Kuds", (Ürdün, Efkâr, 2018) 348: 124.

A. Kudüs'te Tasavvufî Hayatın Gelişimi

Selahaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü fet-
hederek Haçlılar'ın tasallutundan kur-
tarmasında, sûfililer de fetihle önemli
rol oynamıştı. İslam ordusu içerisinde
zühd ve tasavvuf ehlinde pek çok kişi
vardı. Fethin ardından tasavvufî hayat
Kudüs'te daha etkin hale geldi. Sela-
haddin Eyyûbî şehrin İslâmî kimliğini
güçlendirmek üzere bazı icraatlarda
bulundu. Fakihler için medrese, sûfililer
için de ribat yaptırdı. Sûfililerin yerleşe
bileceği bazı mekanları onlara tahsis
ederek vakfiyelerle devamlılığını sağla-
dı.⁴ Eyyubiler ve Memlukler döneminde
Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kudüs'teki
tasavvufî hayatı destekleme yaklaşımı
devam etti. Memluk Sultanı Baybars,
Kudüs şeyhleri için zaviyeler inşa et-
tirdi. Eyyubiler ve Memlukler, şehirde
Osmanlılar tarafından fethinden sonra
da devam eden birçok vakıflar kurdu-
lar. Osmanlı döneminde zâviyelerle il-
gili vakıflar daha da arttı ve devamı için
daha fazla şartlar sağlandı. Selâhaddîn
Eyyûbî tarafından belirlenen şartlar
aynı şekilde devam etti. Bu şartlardan
bazıları şöyleydi: "Sûfililerden olmayan
birisi onların izni olmadan aralarına
giremez... Zaviyelerde ihtiyaç olduğu
kadarı dışında hiç kimse yaşayamaz...
Sûfililerden biri bir başka beldeye gider,
sonra da dönerse aynı yerde hak sahi-
bidir..." Sûfililere olan bu ilgi, Kudüs'te
tasavvufun gelişmesine, tekke ve zâ-

viyelerin çoğalmasına, Rifâiyye, Halve-
tiyye, Şâzeliyye, Vefâiyye, Bistâmiyye,
Kalenderiyye, Yûnusiyye ve diğer tarî-
katların yayılmasına vesile olmuştur.⁵

Avrupa devletlerinin Kudüs'ü ye-
niden ele geçirme çalışmalarına en-
gel olmak üzere Osmanlı Devleti'nce
yapılan çalışmalardan biri de Kudüs
şehrinde tasavvufî hayatın gelişme-
sine büyük destek vermesi olmuştur.
Çünkü sufilerin şehrin istikrarına;
şehirdeki dînî, mânevî, toplumsal ve
siyasal hayata katkısı büyüktü. Os-
manlı sultanları tarîkat şeyhlerine
hediyeler gönderdiği gibi, tekkelerin
iaşesi için yardımlarda bulunarak,
şeyhlere çeşitli sorumluluklar verdi.
Vakıf sicillerinde sultanların ve devlet
adamlarının vakfiyeleri ile ilgili bilgiler
bulunmaktadır. Bazı örnekler vermek
gerekirse, Sultan Selim Mevlevî tari-
katı şeyhine aylık beş yüz akçe maaş
bağlamıştır. Kudüs valisinin yardımcısı
olan Kızıl Ahmed'in oğlu Kasım Bey
1530 senesinde Şeyh Ali el-Halvetî için
bir üzüm bağını vakfetmiştir. Kanûnî
Sultan Süleyman, Vefâiyye tarikatının
şeyhinin Davud Peygamber Zaviye-
si'ne atanmasının ardından Ahmed
ed-Decânî'ye birkaç vakfiye tesis et-
miştir. Şeyh Decânî, Girit adasının fet-
hini müjdeleyince, Sultan Süleyman
ona teşekkür olarak kıymetli hediyelerle
birlikte zaviyesine su kanalı açılarak
su ulaştırılmasını emretmiştir.⁶

Kudüs'te Vefaiyye Tekkesi

⁴ "Ahmed Hüseyin Abdülcebürî, *Kudüs fi ahdi Osmâniyye*, (Amman: Dâru Ahmed, 2010), 190; Esad el-Hatib, *Sufiler ve Aksiyon*, Çev. Halil İbrahim Kaçar v.dğr., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 71.

⁵ Abdülcebürî, *Kudüs fi ahdi Osmâniyye*, 190; El-Hatib, *Sufiler ve Aksiyon*, 85.

⁶ Muhsin Muhammed Sâlih, *Dirâsât fi'l-türâs es-sekâfî li medîneti'l-Kuds*, (Beirut, Merkezü'z-Zeytûne li'd-Dirâsât, 2010), 191.

B. Mutasavvıfların Huzur Bulduğu Mekân Olarak Kudüs

Kudüs sūfıflerın çok önem verdikleri bir ziyâret mekânı ve feyz kaynağıdır.⁷ Bu mânâda İmâm Gazzâlî'nin 1095'te Kudüs ziyâreti meşhurdur. İmâm Gazzâlî Beytül-Makdisi (Mescid-i Aksa'yı) ziyaret edip bir süre orada inzivâ hayatı yaşadı. Bu sırada Kudüs halkı için İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn'in bir bölümü olan er-Risâletül-kudsiyye'yi yazdı.⁸

Sūfıfler Kudüs'te bulunan ve sayıları 50'yi geçen kervansaray ve zâviyelere önem vermişlerdir. Osmanlı ile ilgili akademik çalışmalar Kudüs'te sūfıflere ait vakıflardan bahsetmektedir. Bu vakıflar misafirlerin aydınlatma, yiyecek-içecek giderlerini karşılıyordu.⁹

Filistin'de tarikat erbabını dini ve resmî günlerde davet etmek Osmanlı döneminde yaygın bir adetti. Örneğin Ramazanın son cumasında zikirler ve ayinler yapmak için zengin aileler kendilerine yakın tarikat erbabını evlerinde ağırlardı. Osmanlı'dan sonraki dönemlerde bu davetler resmi günlerle, kadir gecesi ve mevlid kandiliyle sınırlandı. 1948 sonrasındaki işgal yıllarında diğer yapılar gibi zaviyeler de çok büyük zarar gördü ve yıkıma maruz kaldı. Geçmişe göre çok az zâviye varlıklarını devam ettirebilmiştir.¹⁰

Tarihte büyük sūfi ve mürîdleri Beyt-i Makdis'e ziyarette bulunmuşlar ve bir kısmı burada ikâmet ederek zâviyeler, tekkeler ve hangâhlar inşa etmişlerdir. Kudüs'teki sūfıfler de tasavvufa dair kitaplar, risaleler yazmışlardır.¹¹ Tasavvufla alakalı Kudüs'te birçok yazma eser olduğu yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir.¹²

Burada kısaca İsrâ ve Mîrâc hadisesine tasavvufî bakışla değinmekte yarar vardır. Bilindiği üzere Kudüs şehrinin Müslümanlar açısından kutsallığında İsrâ ve Mîrâc hadisesi başta gelir. Bu sebeple Peygamber Efendimiz'in İsrâ ve Mîrâcı üzerine birçok

eser kaleme alınmıştır. Sūfıfler de konuyla alakalı önemli metinler ortaya koymuşlardır. Tasavvufî açıdan İsrâ ve Mîrâc hakkında müstakil kitap yazan sūfıflerın başında ise Muhyiddin İbn el-Arabî (ö. 638) gelir.¹³ İbnü'l-Arabî'nin, hadiseye getirdiği yorumlar sonraki sūfıfleri etkilemiş ve onun eseri başta gelen kaynaklardan biri olmuştur. İbnü'l-Arabî, eserlerinde Rasûlullah'ın mîrâcından hareketle velîlerin mîrâcını anlattığı gibi bizzat kendisinin farklı mîraclarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır.¹⁴ İbnü'l-Arabî'ye göre Burak; ilâhî muhabbeti sembolize eder. Mescid-i Aksâ; nûr-i ilâhî, Rasûlullah'a peygamberlerin uyması ve orada Burak'ın beklemesi; kalp sâfiyetine işârettir. Efendimiz'in süt içmesi leddünî yani keşfî ilme delâlet eder. Semâ kapılarının çalınması; nefis mücâhedesine işârettir. Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaşması ve meyvelerden doyması îmânî sembolize eder.¹⁵

İsmail Hakkı Bursevî, ise Peygamber Efendimiz'in (as) üzerinden semâya yükseldiği kayaya dikkat çeker. Ona göre bu kaya sıradan bir kaya olmayıp, önemli bir şeyin işaretidir. Bursevî'nin görüşüne göre dünyadaki suların merkezi tam bu kayanın altında yer alır. Bütün sular bu merkezden dünyaya taksim edilir. Su ile rahmet arasında bağlantı kuran Bursevî, Rasûlullah'ın âlemlere rahmet olmasını hatırlatır. Kayaya "Sahratullah" denilmesi de Rasûlullah'a (as) hürmet anlamına gelir. Bursevî buna örnek olarak Kâbe'ye "Beytullah" denilmesini hatırlatır. Bunun anlamı ise Hz. İbrâhim'e hürmet demektir.¹⁶

C. Kudüs Sūfıfleri

Filistin İslam âleminin hayatî önem taşıyan bir merkezidir. Bölgenin sakinleri bu coğrafi alanda İslam medeniyetinin uzantısı olarak yer alırlar. Filistinlileri diğer Müslümanlardan farklı kılan, siyasi olaylar ve İsrail işgali sebebiyle hayatlarını güvensiz bir şekilde devam ettirmek zorunda kalmışlardır.

⁷ Bk., *Veysel Akkaya, Evliyâullah'ın Mekke-Medine Hatıraları, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), 234-238.*

⁸ *Mustafa Çağrıncı, "Gazzâlî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 492.*

⁹ *Süheyr Kasım, Turuku's-Süfyye ve eseruhâ fi Filistin, 5-7.*

¹⁰ *Süheyr Kasım, Turuku's-Süfyye ve eseruhâ fi Filistin, 85.*

¹¹ *Süheyr Kasım, Turuku's-Süfyye ve eseruhâ fi Filistin, 72.*

¹² Bk. *Emin Saîd Ebü Leyl, Mahtûtâtü'l-Tasavvuf fi Filistin, (Zerkâ: Mektebetü Menâr; 1988).*

¹³ *Muhyiddin İbnü'l-Arabî, el-İsrâ ilâ Makâmi'l-Esrâ (Kitâbu'l-Mî'râc), Thk. ve şerh Suad el-Hakim, (Beirut: el-Müessesetü'l-Câmiyye, 1988).*

¹⁴ Bk., *Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Tenezzülü'l-Emlak min âlemi'l-ervâhi ilâ âlemi'l-eflâk, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000); Veysel Akkaya,*

Şeyh-i Ekber İbn Arabî'de İdris Peygamber, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2010), 193-208.

¹⁵ *Ebu'l-Alâ Afîfi, el-Kitâbu'l-tezkârî li İbni Arabî, (Kahire: el-Heyetü'l-Misriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1969), 1: 92.*

¹⁶ *İsmail Hakkı Bursevî, Tuhfet-i Atâiyye, vr. 53a, hz. Veysel Akkaya, Kabe ve İnsan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001).*

Kudüs'te Nakşibendi Tekkesi

Filistin'deki sûfler de aynı durumda olup, işgalin zor koşulları tasavvufî hayatın ortaya çıkmasını engellemektedir. Bundan dolayı Kudüs'te yaygın olan sûfî tarikat şeyhlerinin çoğunluğu, Filistin dışında yaşamaktadırlar.¹⁷

Kudüs'e kuzey Afrika'dan Yünüsiyye, Kalkaşendiyye gibi tarikatlar, Türkiye'den Mevlevîlik, Mısır'dan ise Desûkiyye ve Geylâniyye gibi tarikatlar gelmiştir. Mısır'dan gelen tarikatların hepsi "Derâvîş" tarikatları olarak isimlendirilmektedir.¹⁸

Kudüs'te günümüze kadar devam edip varlığını sürdüren en meşhur

tarikatlar; Halvetiyye, Nakşibendiyye, Şâzeliyye ve Alâviyye'dir. Bunlar içerisinde Filistin toplumunda Halvetî tarikatı halen çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu tarikat Kudüs'te ilk olarak Şeyh Abdurrahman eş-Şerîf tarafından temsil edilmiştir.¹⁹ Bu tarikatın müntesipleri daha çok doktor, mühendis, öğretmen ve akademisyen gibi kültürlü insanlardan oluşmakta, eğitim ve yardım gibi içtimâî hizmetlere öncülük etmektedir.²⁰

Bütün bu tarikatlara ek olarak tarihte Kudüs'te bulunan ve derin izler bırakan bazı meşhûr sûflere de yer verelim:

1. İbnü'l-Cellâ

Asıl adı Ebû Abdillâh Ahmed b. Yahyâ el-Cellâ'dır. Filistin'in bugün Yafa-Kudüs yolu üzerinde bulunan Remle kasabasında bir müddet ikamet etmiştir. İbnü'l-Cellâ (ö. 306/918) çocukluğunda Ma'rûf-i Kerhî, Serî es-Sakatî, Zünnün el-Mısırî gibi meşhur sûflerin hizmetinde bulunmuştur. İbnü'l-Cellâ'nın esas müşşidi Dimaşk'ta (Şam) iken tanıştığı Ebû Türâb en-Nahşebî'dir. Çağında gerçek anlamda üç sûfî bulunduğunu söyleyen İbn Nuceyd, İbnü'l-Cellâ'nın bunlardan biri olduğunu belirtmiştir.²¹

2. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (İbnü'l-Kaysarânî)

1056'da Kudüs'te doğmuştur. Dînî ilimlerde iyi bir eğitim gören Kayserânî'nin güçlü bir hadis hâfızı, ilmi ve hadisi önde tutan bir sûfî olduğu nakledilir. Hadis ile ilgili on bir eseri bulunan Kayserânî, tasavvufa ait *Şafvetü't-tasavvuf*²² ve konusunda ilk çalışmalardan biri olan *Kitâbü's-Semâ*²³ adlı iki eser kaleme almıştır. Hicri 507 miladi 1113 yılında vefat etmiştir.²⁴

¹⁷ Süheyr Kasım, *Turuku's-Süfiyye ve eseruhâ fi Filistin*, 74.

¹⁸ Ez-Zevâyâ es-Süfiyye bi'l-Kuds, el-Merkezü'l-İlâmi'l-Filistinî, <https://www.palinfo.com/news/2016/1/7/>. (erişim: 02.02.2020).

¹⁹ Afîf Hasenî el-Kâsimî, *Advâu alâ'l-Tarîkati'l-Halvetiyyeti*, (Filistin: el-Câmiatü'r-Rahmâniyye, 1997) 5.

²⁰ Süheyr Kasım, *Turuku's-Süfiyye ve eseruhâ fi Filistin*, 75.

²¹ Mustafa Bahadroğlu, "İbnü'l-Cellâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 538.

²² *Kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bk. el-Makdisî, (İbnü'l-Kaysarânî), Tasavvufun Özü (Şafvetü't-Tasavvuf)*, Trc. M. Cevat Ergin, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2015.

²³ *Kitap tahkik edilerek Mısır'da basılmıştır. İbnü'l-Kaysarânî el-Makdisî, Kitâbü's-Semâ*, Thk. Ebü'l-Yefâ Meragî, Kahire, 1994.

²⁴ M. Yaşar Kandemir, "İbnü'l-Kaysarânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 109-111.

3.Gânim el-Makdisî

Gânim b. Ali Asâkir el-Makdisî, hicrî 562 yılında dünyaya geldi. Büyük velilerden zâhid bir kimse idi. Kudüs'te yaşadı ve 632'de vefat etti.²⁵

4.Ahmed el-Bistâmî

Ahmed b. el-Kürdî el-Bistâmî, Kudüs'te bulunan Bistamiyye zaviyesinin şeyhi idi. Salahiyye Medreselerinde büyük fakihlerindendir. Kudüs'te şeri'î sûfilerinin 881 h.'de vefat edinceye kadar şeyhi idi.²⁶

5.Muhammed b. Ebu Bekir el-Makdisî

841'de Beytül-Makdis'te doğdu. Vefâiyye Zâviyesi şeyhi ve Hüseyniyye Medresesinin müderrisiydi. 891'de vefat etmiştir.²⁷

6.Şihâbüddin el-Makdisî

Şihâbüddin Ebül-Abbas eş-Şeybanî el-Makdisî, 844'te doğmuştur. Salih, takva sahibi ve muhakkik bir zattır. Kudüs'te Şeybâniyye Zâviyesi'nin şeyhi olup, 925 yılında vefat etmiştir. Kudüs'te daha birçok sûfî ve zâhid yetişmiştir. Biz örnek olarak bu kadarıyla iktifâ ediyoruz.

D. Kudüs'teki Zâviyeler ve Hankâhlar

Kudüs tarihte zâviyeler ve hankâhlar açısından da zengin bir şehir olmuştur. Bunların bir kısmı ebette ki günümüze ulaşamamıştır. Zâviyeler Kudüs'ün eski şehir surları içerisinde olduğu gibi dışarısında da inşa edilmiştir.²⁸

Hatta Mescid-i Aksâ alanında "en-Nasriyye" medrese ve zâviyesinin yer alması tasavvufun Kudüs'teki etkinliğini göstermek bakımından önemlidir. Bu zâviye ve medreseyi Nasr İbrahim el-Makdisî hicrî beşinci asırda inşa etmiştir.²⁹ Osmanlılar döneminde ise zâviyelerin sayısı yirmiyi aşmıştır.³⁰

Kadîm Kudüs şehrinin surlarının dışında zâviyeler bulunmaktadır. Tüm zâviyeler bazı araştırmalara göre kırk beş civarındadır.³¹ Yazımızın sınırlı olması sebebiyle bu zâviyelerden bazılarını yer vermekle yetineceğiz.

1.Cerrâhi-Rifâi Zâviyesi

Şeyh Cerrah mahallesinde yer alan zâviye Salahaddîn-i Eyyûbî emirlerinden Hisamüddin b. Şerefüddin İsâ el-Cerrâhî'ye aittir. İsâ el-Cerrâhî, Kudüs'te vefat etmiş ve Şeyh Cerrâh zâviyesine defnedilmiştir. Kabri üzerine kubbe yapılmıştır. Burası aynı zamanda Rifâiyye tarikatı müntesiplerinin uğrak yeri olmuştur.³²

²⁵ Şezeratü'z-Zehab, Beyrut: ??, ts. 5: 154.

²⁶ Micirü'd-Dîn el-Hanbelî, el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudsî ve'l-Halîl, (Necef: 1968), 2: 197.

²⁷ Şezeratü'z-Zehab, 8: 131.

²⁸ ez-Zevâyâ es-Süfyye bi'l-Kuds, el-Merkezü'l-İ'lâmî el-Filistîni, <https://www.palinfo.com/59932>, (erişim: 07.01.2016.)

²⁹ el-Firak fî Filistin- es-Süfyye, Merkezü Beyti'l-Makdis li'd-dirâsâti et-Tevsikîyye, <http://www.aqsaonline.org/news.aspx?id=378>, (erişim: 01.01.2008).

³⁰ Muhsin Muhammed Sâlih, Dirâsât fî'l-Türâsi's-Sekâfi li Medîneti'l-Kuds, (Beyrut: Merkezi ez-Zeytûniyye li'd-Dirâsât, 2010), 188.

³¹ Bk. Nümân Dâved Ahmed el-Eşkar, es-Süfyyetü fî Filistin-el-Kuds Nemüzeccen-, <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2010/07/24/205133.html>, (erişim: 02.02.2020).

³² ez-Zevâyâ es-Süfyye bi'l-Kuds, el-Merkezü'l-İ'lâmî el-Filistîni, <https://www.palinfo.com/news/2016/1/7>, (erişim: 07.01.2016).

Rifaiyye Tekkesi

2.Hindistan Zâviyesi

Kudus'un suru içinde Bâbü's-Sâhire önünde sağ tarafının yukarısında Hindistan zâviyesi yer alır. Buraya gelenlerin ve ikamet edenlerin çoğunluğu Hindistanlı olduğu için bu isim verilmiştir. Binalar tercih edilen görüşe göre XIII. veya XIV. yüzyıla âiddir. Osmanlıların ilk döneminde Ferîd Baba Genç isimli Hindli bir mutasavvıf bu zâviyeye bakım ve onarım yaptırarak Hindli ziyaretçilere adanmıştır. Daha sonraları Hindistan zâviyesi Ensârî el-Makdisî ailesine verilmiş ve günümüze kadar bu âile devam etmiştir. 1964 yılında bu zâviyenin bir bölümü mültecilere yardım için kiralanmıştır. Bu kısmı Kudüs'teki yoksullara ve sığınmacılara malzeme ve aynî yardım dağıtmak için kullanılmaktadır. Diğer kısmı ise günümüzde sağlık kliniği olarak çalışmaktadır.³³

Hindiye Tekkesi

³³ ez-Zevâyâ es-Süfiyye bi'l-Kuds, el-Merkezü'l-İ'lâmi el-Filistîni, <https://www.palinfo.com/59932>, (erişim: 07.01.2016).

3.Vefâiye Zâviyesi (Kızıl Minare)

Kudüs şehrinde Sâhire kapısı ile Mücâhidîn yolunun kesiştiği yerdedir. Zâviye yolu diye de isimlendirilir. Osmanlıların ilk dönemlerinde yapılmıştır.³⁴

4.Nakşibendî Zâviyesi (Buhâriyye yada Özbekiyye Zâviyesi)

Burada ikâmet edenler Özbekistan'lı oldukları için bu adı almıştır. Yine ziyaret edenler Özbekistan'dan geldikleri için bu isim verilmiş olabilir. Nakşibendî zâviyesi 1967'ye kadar Endonezyalı hacıları da konuk etmiştir. Kudüs şehrinin işgali ile faaliyeti durmuştur.

Bugün zâviye câmi gibi hizmet vermektedir. Yahudiler defalarca onu elde etmeye, Mescid-i Aksâ'nın batı revaklarının altına kazdıkları tünele açılan bir kapı olarak kullanmaya çalıştılar. 1996 yılında zâviyeyi açtılar. Ancak onların bu girişimleri İslam Vakfı'nın karşı çıkmasıyla başarısız oldu.³⁵

5.Afganlılar Zâviyesi

1633'te Hindistan'lı Şeyh Abdükâdir el-Cilânî Hindistan'dan Kudüs'e gelerek buraya zâviye yaptırmış ve Kadirî-Alevî tarikatını yaymıştır. Bu gün bu zaviye içinde bir grup Afganistanlıların kaldığından dolayı "Afganlılar Zâviyesi" olarak bilinir. Afganlılar zâviyesi faaliyet ve etkinliklerine devam etmektedir. Özellikle mevlîd-i Nebvî ve hicrî yılbaşında husûsî etkinlikler yapılır.³⁶

Afgan Tekkesi

³⁴ ez-Zevâyâ es-Süfîyye bi'l-Kuds, el-Merkezü'l-lâmî el-Filistîni, <https://www.palinfo.com/59932> (erişim: 07.01.2016).

³⁵ Muhammed Ebû Elfilâk, ez-Zâviyetü'n-Nakşibendîyye İrsü Süfî Arık, <http://honaalquds.net/ar/article/943/>, (erişim: 06.29.2014).

³⁶ ez-Zevâyâ es-Süfîyye bi'l-Kuds, el-Merkezü'l-lâmî el-Filistîni, <https://www.palinfo.com/59932>, (erişim: 07.01.2016).

6.Bistam Zâviyesi

Bistam zâviyesi, Zeytûn'un doğu yönündeki kayanın altında yer alır. Hoş bir mekân olup Bistamlı fakirler burada bir araya gelirler.³⁷ Yan tarafında kuzey yönünde ise Dürcü'l-Burak'a bitişik olan Samâdiyye zâviyesi yer almaktadır.³⁸

Kudüs hangâhlar açısından da zengin bir şehirdir. Bunlardan bir kısmına örnek olarak yer vermek istiyoruz.

1.Salâhiyye Hangâhı

Kadim Kudüs şehrinin kuzey batı tarafında yer alır. Kıyamet Kilisesi'nin üstündedir. Salahaddin Eyyûbî ve Yusuf b. Eyyûb tarafından 1189 yılında inşa edilmiştir.

2.Devâdâriyye Hangâhı

Kuds-i Şerif haremının kuzey yönünden karşısında yer alır. Alemüddîn Sencer b. Abdullâh İbnü'd-Devâdar tarafından 1295 yılında inşa edilmiştir. Bu bina tasavvuf ve medrese eğitimi birleştirmiştir. Aynı zamanda medrese olan bu hangâhda Şâfiî mezhebi üzere fıkıha ek olarak kırâat ilmi ve hadîs-i nebevî dersleri verilirdi. Bugün ise ilköğretim olarak kullanılmakta olup Medrestü'l-Bekriyye diye bilinmektedir.

Devadariyye Hangâhı

³⁷ el-Hanbelî, el-Ünsü'l-celîl, 2: 23.

³⁸ el-Hanbelî, el-Ünsü'l-celîl, 2: 23.

3.Fahriyye Hangâhı

Kudüs Haremî'nin güney köşesinde İslam Müzesi'nin yakınında yer alır. Kadı Fahreddin Muhammed b. Fazlullah tarafından 1329 yılında inşa edilmiştir. Önce medrese olarak inşa edilen bina daha sonra hangâh olarak kullanılmıştır. 1967'de İsrail işgal güçleri büyük bir bölümünü yıkmışlardır. Kalan kısmı ise İslâmî eserler için kullanılmıştır. Bugün ise İslam Müzesi'nin görevlileri için kullanılmaktadır.³⁹

Fahriyye Hangâhı

Sonuç

Kudüs tarih boyunca tasavvûfî hayatın en canlı yaşandığı merkezlerden biri olmuştur. Selâhaddîn Eyyûbî'nin sûfilerin de büyük katılımıyla Kudüs'ü fethetmesinden sonra Kudüs'te tarikat müesseseleri artmaya başlamış, Memlûklar ve Osmanlılar döneminde daha da çoğalarak ellinin üzerinde dergâh ve hangâhın inşâ edildiği bilinmektedir. Bu da tasavvufî hayatın Kudüs'te önemli bir yere sahip olduğunun en açık göstergesidir.

İslam devletleri Kudüs'te Müslümanların varlığının devamı için şeyhlerin faaliyetlerini, zâviye ve hangâhların hizmetlerini vakıflarla desteklemeyi, haçlılara karşı bir siyâset olarak önemsemişlerdir.

³⁹ Nîmân el-Eşkar, *es-Sıfyyetü fi Filistin*, <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2010/07/24/205133.html>, (erişim: 02.02.2020).

KAYNAKÇA

- Abdülcebûrî, Ahmed Hüseyin. Kudüs fi Ahdi Osmâniyye. Amman: Dâru Ahmed, 2010.*
- Afîfî, Ebu'l-Alâ. el-Kitâbu't-Tezkârî li İbni Arabî. Kahire: el-Heyetü'l-Misriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1969.*
- Akkaya, Veysel. Evliyâullah'ın Mekke-Medine Hatıraları. İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.*
- Akkaya, Veysel. Şeyh-i Eker İbn Arabî'de İdris Peygamber. İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.*
- Alyan, Ribhi Mustafa. el-Mektebâtü fi Medîneti'l-Kuds. Ürdün: Efkâr, 2018.*
- Bahadıroğlu, Mustafa. "İbnü'l-Cellâ". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20: 538, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.*
- Bursevî, İsmail Hakkı. Tuhfet-i Atâiyye. Haz.. Veysel Akkaya. Kabe ve İnsan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.*
- Çağrı, Mustafa. "Gazzâlî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 13: 492, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.*
- Ebû Lely, Emin Saîd. Mahtûtâtü't-Tasavvufi Filistin. Zerkâ: Mektebetü Menâr, 1988.*
- el-Hanbelî, Mücîrî'd-Dîn. el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudsü ve'l-Halîl. Necef:?? 1968.*
- el-Hatib, Esad. Sufiler ve Aksiyon. Çev. Halil İbrahim Kaçar v.dğr. İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.*
- el-Kâsimî, Afîf Hasenî. Advâu alâ't-Tarîkati'l-Halvetiyyeti. Filistin: el-Câmiatü'r-Rahmâniyye, 1997.*
- el-Makdisî, İbnü'l-Kayserânî. Kitâbü's-Semâ'. Thk. Ebü'l-Vefâ Meragî. Kahire:?? 1994.*
- el-Makdisî, İbnü'l-Kayserânî. Tasavvufun Özü (Safvetü't-Tasavvuf). Trc. M. Cevat Ergin. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2015.*
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. el-İsrâ ilâ Makâmi'l-Esrâ (Kitâbu'l-Mi'râc). Thk. ve şerh Suad el-Hakîm. Beyrut: el-Müessesetü'l-Câmiyye, 1988.*
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. Tenezzülü'l-emlâk min âlemi'l-ervâhi ilâ âlemi'l-eflâk, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2000. Kandemir, M. Yaşar. "İbnü'l-Kayserânî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21: 109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.*
- Muhammed Sâlih, Muhsin. Dirâsât fi't-türâsi's-sekâfi li Medîneti'l-Kuds. Beyrut: Merkezi ez-Zeytûniyye li'd-Dirâsât, 2010.*
- Sâlih, Muhsin Muhammed. Dirâsât fi't-türâs es-sekâfi li Medîneti'l-Kuds. Beyrut: Merkezi 'z-Zeytûne li'd-Dirâsât, 2010.*
- Süheyr Kasım. Turuku's-Süfiyye ve eseruhâ fi Filistin. Filistin: Câmiatü Beyrut, 2006.*
- Uludağ, Süleyman. "Hankah". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36:42. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.*

Web

- el-Firak fi Filistin- es-Süfiyye. Merkezü Beyti'l-Makdis li'd-dirâsâti et-Tevsikiyye, 01.01. 2008. <http://www.aqsaonline.org/news.aspx?id=378>.*
- Nûmân Dâved Ahmed el-Eşkar. es-Süfiyyetü fi Filistin -el-Kuds Nemûzecen-, <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2010/07/24/205133.html>. Erişim: 02.02.2020.*
- Muhammed Ebû Elfilâk. ez-Zâviyyetü'n-Nakşibendiyye İrsü Süfi Arîk. 06.29.2014 <http://honaalquds.net/ar/article/943/>. Erişim: 02.02.2020.*
- ez-Zevâyâ es-Süfiyye bi'l-Kuds. el-Merkezü'l-İ'lâmî el-Filistinî. <https://www.palinfo.com/59932>. Erişim: 07.01.2016.*